

В. М. Малишко,
кандидат юридичних наук
Є. В. Бородін,
студент

ПОНЯТТЯ ГОСПОДАРСЬКОГО ДОГОВОРУ: ДОКТРИНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

В умовах становлення соціально орієнтованої ринкової економіки господарський договір є основним засобом організації відносин між суб'єктами господарювання, гнучким регулятором господарської діяльності та інструментом її планування, формою і засобом організації господарських зв'язків. У статті аналізуються погляди науковців на поняття господарського договору, наводяться його ознаки. Визначається, що основне значення господарського договору полягає у формуванні моделі договірної зв'язку та встановленні правового режиму взаємодії сторін в межах означеної договірної моделі.

Ключові слова: договір, господарський договір, ознаки господарського договору, угода, домовленість, суб'єкт господарювання.

Постановка проблеми та її актуальність. Договір вважається універсальним регулятором досить різноманітних суспільних відносин, зміст, характер, і тенденції розвитку яких постійно зазнають змін. З часом, поширюючись склад суб'єктів, учасників договору, поряд з фізичними особами, у договірних відносинах, почали брати участь господарські утворення (організації). Все це призвело до появи у юридичній літературі поняття «господарського договору» [10, с. 197-198].

З переходом до ринкової економіки сфера застосування договірної регуляції відносин значно розширилась, з'явилась значна кількість нормативно-правових актів, що встановлювали порядок укладення, зміни, припинення господарських договорів, межі відповідальності за порушення, невиконання або неналежне виконання господарських зобов'язань.

Господарський договір виступає правовою формою взаємовідносин господарюючих суб'єктів між собою, визначає їх майнові зобов'язки і направлений на досягнення певного результату ведення господарства.

Актуальність теми дослідження обумовлена відсутністю законодавчого визначення поняття «господарський договір», а також однозначної думки з цього приводу серед науковців.

Аналіз досліджень та публікацій. Поняття та ознаки господарського договору досліджували у своїх працях такі вчені: О. А. Беляневич, І. І. Бочкова, В. Г. Вердников, О. М. Вінник,

О. В. Дзера, О. С. Йоффе, Ш. В. Калабеков, О. В. Кологойда, В. С. Мілаш, С. В. Несинова, Н. І. Овчинников, А. Г. Первушин, С. А. Подольяк, О. Г. Ракова, В. А. Семеусов, Є. Д. Стрельцова, С. А. Хохлов, А. П. Чернега, В. С. Щербина та ін.

Метою даного дослідження є аналіз наявних у правовій доктрині теорій походження господарського договору, огляд доктринальних уявлень про договір у господарському обороті та визначення його характерних ознак.

Виклад основного матеріалу. Як особлива категорія господарського законодавства і права України, господарський договір має певну правову основу. Господарські договори в Україні з прийняттям Господарського кодексу регулюються: а) загальними (про зобов'язання, договір, зобов'язання, що впливають з договорів) і спеціальними (купівля-продаж, поставка, контракти сільськогосподарської продукції, постачання енергетичними та іншими ресурсами, лізинг, підряд, будівельний підряд, виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт, перевезення, транспортне експедирування, зберігання на товарному складі, позика, кредит, банківський вклад, банківський рахунок, факторинг, комерційна концесія тощо) статтями Цивільного кодексу; б) нормативно-правовими актами господарського законодавства: Господарським кодексом, законами України про окремі види господарської діяльності (інвестиційну, зовнішньоекономічну, транспортну тощо) [2, с. 111-112].

Учені радянської доби по-різному ставились як до терміна «господарський договір», так і до поняття, яке він виражає: окремі автори визнавали його самостійність, інші – заперечували. Так, О. С. Йоффе вважав, що господарський договір співвідносився з цивільно-правовим як видове поняття з родовим. В. Г. Вердников кваліфікував господарський договір як цивільно-правовий договір планового характеру, метою якого є співробітництво соціалістичних організацій, потрібне для досягнення відповідного господарського результату. В. А. Семеусов, А. Г. Первушин, С. А. Хохлов вбачали в господарському договорі відносно самостійне юридичне явище, що має власний зміст, специфічну форму і сферу застосування, особливий суб'єктний склад. Н. І. Овчинников наполягав на потребі розроблення теорії господарського договору, оскільки останній є збірним поняттям, яке об'єднує декілька самостійних інститутів. Більшість сучасних науковців підтримують угодницьку теорію договору, сутність якого пояснюють за допомогою таких понять, як «консенсус», «угода», «домовленість». Так, під час характеристики договору, О. Г. Ракова відзначає, що особливе значення має його консенсуальність: договір і консенсус як стан домовленості щодо спірних питань нерозривно пов'язані між собою. При цьому в одному випадку консенсус є обов'язковою передумовою правовідносин, а в іншому – результатом, якого прагнуть суб'єкти [8, с. 24-26].

Поняття господарського договору виступає у двох аспектах: 1) під поняттям «договір» розуміються правовідносини, що виникають із договору як юридичного акта; 2) мається на увазі правовий документ, яким зафіксовано виникнення договірної зобов'язаності з волі його учасників.

Господарський договір опосередковує відносини, що виникають між суб'єктами господарювання або між суб'єктами господарювання і негосподарюючими суб'єктами - юридичними особами, а також органами державної влади, органами місцевого самоврядування, наділеними господарською компетенцією. Іншими словами, характерною ознакою господарського договору є те, що він укладається між суб'єктами господарської (в тому числі підприємницької) діяльності або між одним чи декількома такими особами і негосподарюючою юридичною особою, в тому числі органами влади [5, с. 309].

Поняття господарського договору визначається за допомогою його ознак, що дозволяють відокремити його від інших видів договорів (у тому числі цивільних). До таких ознак належать: по-перше – особливий суб'єктний склад (зазвичай господарські договори укладаються за участю суб'єктів (суб'єкта) господарювання. Найчастіше сторонами в господарському договорі є суб'єкти господарювання, проте такі договори можуть укладатися і за участю інших учасників господарських відносин - органів/організацій господарського керівництва (при укладенні державних контрактів, зокрема), негосподарських організацій (для задоволення їх господарських потреб у продукції, роботах, послугах суб'єктів господарювання), громадян (для забезпечення здійснення ним спільної діяльності щодо заснування суб'єктів господарювання) як засновників суб'єктів господарювання. По-друге, спрямованість на забезпечення господарської діяльності учасників договірних відносин – матеріально-технічного забезпечення їх діяльності, реалізації виробленої ними продукції (робіт, послуг), спільній діяльності щодо створення нового суб'єкта господарювання (господарської організації), спільного інвестування, координації господарської діяльності та ін. По-третє, тісний зв'язок з плановим процесом, насамперед внутрішньофірмовим плануванням учасників господарських відносин, а також державним (щодо суб'єктів, які функціонують на державній формі власності, підприємств-монополістів) і комунальним (щодо підприємств та організацій комунальної форми власності). Ця риса господарських договорів пов'язана з попередньою і віддзеркалює специфіку господарської діяльності – її систематичність, що потребує планування як обов'язкового елемента організації такої діяльності. По-четверте, поєднання в господарському договорі майнових (виготовлення/передача продукції, її оплата тощо) та організаційних елементів (визначення порядку виконання, передання-приймання виконання, підстав дострокового розірвання договору, порядку розгляду спорів між сторонами договору тощо). По-п'яте, обмеження договірної свободи з метою захисту інтересів споживачів (вимоги щодо якості та безпеки товарів, робіт, послуг) та загальногосподарських інтересів, у тому числі щодо захисту економічної конкуренції, національного товаровиробника тощо (типові договори, заборона застосування мето-

дів недобросовісної конкуренції, обов'язковість укладення державних контрактів для окремих категорій суб'єктів господарювання, ліцензування та квотування зовнішньоекономічних операцій тощо). По-шосте, можливість відступлення від принципу рівності сторін (державні контракти, договори приєднання, договори, що укладаються в межах рамочних контрактів) [3, с. 277].

І. І. Бочкова, окрім зазначених, до ознак господарського договору відносить також: а) господарське законодавство регулює цей договір як угоду, що має визначену економічну і правову мету. Господарський договір завжди укладається з господарською (комерційною) метою для досягнення необхідних господарських і комерційних результатів. Це виробництво і реалізація за плату продукції, виконання робіт і оплата їхніх результатів, надання платних послуг; б) умови про предмет у господарському договорі повинні визначати найменування (номенклатуру, асортимент) та кількість продукції (робіт, послуг), а також вимоги до їх якості. Вимоги щодо якості

предмета договору визначаються відповідно до обов'язкових для сторін нормативних документів, а у разі їх відсутності – в договірному порядку, з додержанням умов, що забезпечують захист інтересів споживачів товарів і послуг; в) , сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору. Договір є обов'язковим для виконання сторонами [2, с. 113-114].

Ш. В. Калабеков зазначає, що ознаками договору є: 1) визначення взаємних прав та обов'язків сторін; 2) обов'язкове передбачення певної поведінки; 3) спрямованість на виникнення або зміну прав та обов'язків сторін; 4) відповідна форма; 5) спрямованість на досягнення конкретної мети; 6) еквівалентний характер; 7) універсальність [7, с. 37].

В. С. Щербина господарський договір визначає як домовленість суб'єкта господарювання з іншим учасником (учасниками) відносин у сфері господарювання, спрямована на встановлення, зміну або припинення їх прав та обов'язків у сфері господарювання [11, с. 282]. О. А. Беянович зазначає, що господарський договір є збірним (узагальнюючим) поняттям, до якого відносяться різні договірні типи, що мають схожі принципи нормативної регламентації [6, с. 452].

Н. О. Саніахметова під господарським договором розуміє угоду майнового характеру між суб'єктами господарювання або між суб'єктами господарювання і негосподарюючими суб'єктами – юридичними особами, що встановлює, змінює або припиняє права та обов'язки сторін при здійсненні господарської діяльності. Господарський договір – це регулятор конкретних господарських відносин між суб'єктами господарської діяльності, підстава виникнення господарсько-договірних зобов'язань [4, с. 185–186].

Неможливість повною мірою виявити сутність договору за допомогою термінів «угода», «домовленість», стала основною причиною розвитку «актової теорії», у межах якої договір розглядається як сумісний правовий акт (акт-дія), що передбачає збереження волевиявлень суб'єктів акта, які або спрямовані на регулювання їхньої власної поведінки та/або поведінки інших суб'єктів, завдяки чому встановлюється необхідний правовий результат (правова норма, індивідуальне правове установлення і т. ін.), або становлять собою правомірні дії, що безпосередньо виступають правовим результатом [8, с. 32]. С. А. Подоляк пропонує розглядати господарський договір як засновану на господарській угоді, яка слугує юридичною (правовою) підставою виникнення зобов'язальних правовідносин, за якими визначається юридичний (правовий) характер, соціально-правову систему, спрямовану на досягнення правової мети [9, с. 147].

Висновки. Аналізуючи всі вищевикладені погляди на поняття господарського договору, його можна визначити як домовленість, укладену за встановленим змістом та формою, між учасниками господарських правовідносин, спрямовану на встановлення, зміну чи припинення прав та обов'язків, досягнення конкретної мети та забезпечується у випадку порушення можливістю застосування небажаних наслідків.

Література

1. *Господарський кодекс України* (зі змінами та доповненнями) від 16.01.2003 № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18, № 19-20, № 21-22. – Ст. 144.
2. *Бочкова І. І.* Концепція, ознаки та значення господарського договору за законодавством України / І. І. Бочкова // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 111–115 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11biizzu.pdf>

3. *Вінник О. М.* Господарське право: навчальний посібник / О.М. Вінник – вид. 2-е, змін. та доп. – К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – 766 с.

4. *Господарське право України*: навчальний посібник / за заг. ред. Н. О. Саниахметової. – Х.: Одісей, 2005. – 608 с.

5. *Господарське право України*. Навч. посіб. / за заг. ред. С. В. Несиної. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 564 с.

6. *Договірне право України*. Загальна частина: навч. посібник / [Боднар Т. В. Дзера О. В., Кузнецова Н. С. та ін.]; за ред. О. В. Дзери. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 896 с.

7. *Калабеков Ш. В.* Договор как универсальная правовая конструкция: Дисс... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Шамиль Владимирович Калабеков. – М., 2003. – 259 с.

8. *Мілаш В. С.* Комерційний договір у господарському праві: теоретичні проблеми становлення та розвитку: Дис... д-ра юрид. наук: 12.00.04 / Вікторія Сергіївна Мілаш. – Х., 2008. – 430 с.

9. *Подоляк С. А.* Господарський договір та його юридичні конструкції – недійсність, нікчемність, неукладеність – в сучасних умовах / С. А. Подоляк // Часопис Київського університету права. – 2009. – № 3. – С. 146-150.

10. *Чернега А. П.* До поняття договору у сфері господарських відносин / А. П. Чернега // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 2. – С. 197-201

11. *Щербина В. С.* Господарське право: підручник / В. С.Щербина. – 5-те вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2012. – 600 с.

В. Н. Малышко, Е. В. Бородин

Понятие хозяйственного договора: доктринальный аспект

В условиях становления социально ориентированной рыночной экономики хозяйственный договор является основным средством организации отношений между субъектами хозяйствования, гибким регулятором хозяйственной деятельности и инструментом ее планирования, формой и средством организации хозяйственных связей. В статье анализируются взгляды ученых на понятие хозяйственного договора, приводятся его признаки.

Ключевые слова: договор, хозяйственный договор, признаки хозяйственного договора, соглашение, договоренность, субъект хозяйствования.

V. Malyshko, Y. Borodin

Concept of business agreement: doctrinal aspect

In the conditions of formation of socially focused market economy the economic contract is the main means of the organization of the relations between subjects of managing, the flexible regulator of economic activity and the instrument of its planning, a form and means of the organization of economic communications.

Key words: contract, economic contract, signs of the economic contract, agreement, arrangement, subject of managing.